

Märkus vääramatu väe (*avipranāśa*) kohta

Andres Herkel

Abstract

A note on unperishable force (*avipranāśa*)

KEYWORDS: *Nāgārjuna*, *Mūlamadhyamakakārikā*, *avipranāśa*, *karma*, *anavasthā*, *Joseph Walser*, *defence mechanisms*

The article deals with the term avipranāśa in Nāgārjunas Mūlamadhyamakakārikā (MMK XVII, 14–5; 20).

Avipranāśa is not an act (karma) but something that stores the effect of an act as an unperishable force that ensures the transmission of karma. Nāgārjuna demonstrates the emptiness of all phenomena and concepts but not of avipranāśa. Almost everything can be deconstructed, but not this mechanism. Therefore, avipranāśa is very clearly a tool against ethical relativism.

In the broader context, avipranāśa is one of such mechanisms of defence against moral irresponsibility and ethical relativism which may result from the philosophy of emptiness. Other such mechanisms in MMK are anavasthā (MMK VII, 3, 19), commonly translated as ‘infinite regress’ (regressus ad infinitum), as well as a warning against misunderstanding

emptiness (MMK XIII, 8; XXIV, 11) and the fundamental principle of the distinction between conventional and ultimate truth (XXIV, 8 etc).

ANDRES HERKEL, PHD, opinion editor of *Postimees* newspaper

Nāgārdžuna tühjusefilosoofiat määratletakse tihti äärmuseni viidud näitena kõigi aksiomaatiliste väidete ümberlukkamisest. Asjadel, nähtustel ja keelemärkidel puudub omaolek (*svabhāva*). Sellise lähenemise seos budismi positiivsete eluideaalidega on lääne budoloogidele ning usundiloolastele ikka ja jälle peavalu valmistanud. Ja mitte ainult — enne seda on käinud tulised vaidlused Nāgārdžuna Vanaindia kommentaatorite ja temast lähtunud koolkondade vahel.

Selles artiklis vaatlen ühte *Juurvärsside* (*Mūlamadhyamakakārikā*, MMK) terminit, millel on eeldatavalt väga tähtis osa Nāgārdžuna nihelistliku tõlgendusvõimaluse tõrjumisel. See mõiste on *avipranāśa*, 'vääramatus' ehk 'vääramatu vägi'.¹

Mõiste tuuakse sisse XVII peatükis teo (*karma*) ja teo vilja (*karmaphāla*, ka *karmavipāka*) mõistete selgitamiseks:

Võlakiri on kui vääramatu vägi. Võlg on kui tegu.

Nelja liiki algetega.² Ja määramatu loomusega.

*pattraṃ yathān 'vipraṇāśas tathārṇam iva karma ca /
caturvidho dhātutaḥ sa prakṛtyā 'vyakṛtaś ca saḥ //.*

(MMK, XVII, 14).

Artikkel on ilmunud väitekirjas *Nāgārdžuna „Keskmise tee juurvärssid“: tõlge ja tõlgendus*. (Dissertationes Litterarum et Contemplationis Comparativae Universitatis Tartuensis 22.) Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2022, lk 293–297.

1 Sõna *avipranāśa* on moodustatud verbijuure *NAŚ* põhjale ('hukkuma, kaduma, hävima'), millele liituvad eesliited *pra* ja *vi* ning eituspartikkel *a*. Seega võiks *avipranāśa* kokkuvõttes olla miski, mis ei kao ega hävi. Minu pakutud 'vääramatu vägi' pole seega päris otsene, vaid pisut kohandatud tõlge.

2 Nelja liiki alged on siin himu (*kāma*), kehaline (*rūpa*), kehatu (*arūpa*) ja veatu (*anāśrava*).

Nāgārdžuna esitatud võrdluse kohaselt on vääramatus miski, mis tagab tegude edasikandumise ümbersündide ahelas, kuni avaldub teo vili. Tegu ja vääramatus pole samased, justkui ei kattu omavahel ka võlg ja veksel, mis kinnitab võla kehtivust. Siderits ja Katsura (2013: 180) ütlevad, et *avipranāśa* on dharma, mis kannab tegu, mille tagajärg (vili) ei ole veel ilmnenud. Kui teod on kas head või halvad, siis vääramatus on moraalses mõttes määratlematu (*avyākṛta*).

Nāgārdžuna käsitluse puhul on tähelepanuväärne see, et ta lükkab halastamatult ümber teo ja teo vilja omaoleku, kuid ei kritiseeri üldse *avipranāśa* võimalikku omaolekut. On selge, et Nāgārdžuna hoidub karma seaduse kergekäelisest tühistamisest. Täpsemini, ta jätab otsad lahti, avades võimaluse erinevateks tõlgendusteks.

Uurijad pole *Juurvärsside* XVII peatüki eri osade autoripositsiooni küsimuses samal arvamusel. Kuna Nāgārdžuna pole siin budismi keskse moraaliõpetuse tühjust näidates järjekindel, on valdavaks muutunud seisukoht, et esimesed 19 värssi ei kajasta ta enda vaateid. Tõlgendajate meelest vahendavad värssid 1–20 budismi varasemate koolkondade karma käsitlust ning alles 21.–33. värssis näeme Nāgārdžuna tavapära meetodit (nt Weber-Brosamer, Back 1997: 58; Bugault 2002: 209).

Seejuures kõlab 20. värss nõnda:

Tühjus on ja hävimist pole, sansaara on ja igikestvust pole.
Teo vääramatus on Buddha õpetatud seadmus.

*śūnyatā ca na cocchedaḥ saṃsāraśca na śāśvataṃ /
karmaṇo 'vipranāśaś ca dharmo buddhena deśitaḥ //*

(MMK XVII, 20)

Vaid paar sammu allpool võtab Nāgārdžuna ette karma ehk teo mõiste, et näidata selle omaoleku võimatust:

Kui teol oleks omaolek, oleks ta kahtlemata igavene
ja see tegu oleks tegemata, sest igikestvat ei saa teha.

*karma svābhāvataś cet syācchāśvataṃ syād asaṃśayaṃ /
akṛtaṃ ca bhavet karma kriyate na hi śāśvataṃ //*

(MMK XVII, 22)

Peamiselt käibki tegude omaoleku puudumise ja tühjuse demonstratsioon 'häviva' (*uccheda*) ning 'igikestva' (*śāśvata*) paradokse appi võttes. *Avipranāśa* puhul midagi säärast ei tehta ja pärast 20. värssi see mõiste enam ei esine.

Nāgārdžuna uurijaist on kõige põhjalikumalt *avipranāśa* küsimusse süvenenud Joseph Walser (2008). Nagu teisedki budoloogid seostab ta selle algupära pudgalavaada ehk personalistide ühe alakoolkonnaga, mille nimi on sammitija (*saṃmitīya*).³ Tõlkes võiksime sammitija järgijaid nimetada „mõõdukateks“. Eeldatavalt esitavad *Juurvärsside* XVII osa 12.–20. värss just mõõdukate seisukoha vääramatu väe kohta.

Nendes varase budismi koolkondades arutati selle üle, mis saab isiksuse (*pudgala*) koostisosadest ja teo vilja järjepidevusest uue sünni korral. Ehkki tegu, olgu hea või halb, lakkab selle sooritamisega, kandub teo seeme olemise voos edasi. Seal kannab vilja küpsemise eest hoolt just *avipranāśa*, nagu seda on kirjeldatud ühes mõõdukate peamises teadaolevas tekstis, üksnes hiina keeles säilinud *Sammitīyanikāyaśāstra*'s (Châu 2009: 188–189).

Walser rõhutab, et mis tahes vääramatuna ja hävimatuna kirjeldatud alge peaks toetuma arusaamale selle omaolekust. Siiski napib tõendeid selle kohta, et sammitija koolkonna *avipranāśa* võinuks olla mõistetud kui mingit liiki substantis ja pole mingeid tõendeid, et see vastab hästitutud sarvaastivaada koolkonna arusaamale omaolekust (Walser 2008: 246).

Niisiis, kui Nāgārdžuna kõneleb 12.–20. värssis *avipranāśa*'st, siis ei tähenda see, et ta 21.–33. värssis kritiseeriks teo ja teo vilja mõisteid rapides ühtaegu ka *avipranāśa* mõistet. Arusaam, nagu võiks *avipranāśa* olla Nāgārdžuna vaadetega vastuolus, on tuletuslik ja eeldab teksti autori positsiooni vahetumist, mis on aga oletuslik ega pruugi vett pidada.

Budismi edasist arengut silmas pidades põhineb Nāgārdžuna järgijate jagunemine prasangika ja svatantrika alakoolkondade vahel⁴ osalt

3 Pudgalavaada alamkoolkondade emaõpetus pärineb vatsiputrijast, mis kujunes juba III sajandil e.m.a. Nende üks peamisi väiteid on see, et isiksus pole dharma kogumitega samane ega ole ka erinev. Mõõdukate alakoolkonna ehk sammitija tekkeaeg on ebamäärane, kuid see võib jääda vahemikku II sajandist e.m.a kuni I sajandini m.a.j (Châu 2009: 11).

4 Edasiste koolkondade jagunemine põhineb suurel määral sellel, kas lähtutud on Tšandrakīrti prasangika-meelsest VII sajandi kommentaarist *Prasannapadā* („Selged sõnad“) või Bhāvaviveka VI sajandi *Prajñāpradīpa*'st („Mõistmise lamp“).

ehk just sellel, kas *avipranāśa*'t peetakse samal moel kritiseeritavaks mõisteks nagu kõiki teisi või jääb see puutumatuks eetikamõisteks. Puutumatu *avipranāśa* tähendab, et tühjuse tunnetamine ei vii eetikaõpetuse kokkuvarisemiseni.

Hilisematest allikatest käsitleb *avipranāśa*'t põhjalikult Vasubandhu arvatavalt IV sajandi teos *Karmasiddhiprakaraṇa* (1988).⁵ See on üles ehitatud selgitavate kommentaaridena *Juurvärsside* XVII peatükile. Vasubandhut omakorda peetakse joogatšaara koolkonna eellaseks, millele annavad alust ka detailirohked kommentaarid *avipranāśa* mõiste kohta.

Vääramatu väe läbilõikamine pole võimalik isegi siis, kui budistlikku teed järgides on saavutatud tase, kus on läbi lõigatud uute tegude lisandumine. *Avipranāśa*'st saab vabaneda üksnes kõrgemate meeleharjutuste abil, millele vastab *bhāvanā* mõiste (MMK XVII, 15; *Karmasiddhiprakaraṇa* 1988: 88).

Nii teoreetiliselt kui ka sisuliselt pakub suurt huvi surma küsimus ja üleminek ühest elust teise. Vasubandhu selgituse kohaselt moodustub kõigist elus tehtud tegudest üks ja ühtne *avipranāśa*. Mitte iga teo mõju eraldi ei ulatu järgmisse eksistentsi, vaid tekib ühtse tervikmõju väljendus (*Karmasiddhiprakaraṇa* 1988: 89). 20. värsi kommentaaris ütleb aga Vasubandhu, et teo lakkamine ei tähenda teo mõju lakkamist, sest seda vahendab *avipranāśa*, nagu Buddha ise on õpetanud (*Karmasiddhiprakaraṇa* 1988: 91–92).

Miks on Nāgārdžuna teo ja teo vilja vaatlusel valinud võtmemõisteks just *avipranāśa*, mitte mõne muu varasemates koolkondades kasutatud termini? Ka sellele küsimusele annab Walser (2008: 245) küllalt hea vastuse, näidates, et 'vääramatul väel' on märkimisväärne eelis. Nimelt ei saa teda taandada konkreetsele teole ega tegude kompleksile. Metafoor võlast kui teost ja võlakirjast kui vääramatust väest on aga Nāgārdžuna enda selgitusvõte, mida varasemates allikates pole kasutatud.

5 Étienne Lamotte publitseeris *Karmasiddhiprakaraṇa* tiibetikeelse versiooni ning Xuanzangi hiina tõlke 1936. aastal, lisades prantsuskeelse tõlke. Selle põhjal omakorda valmis Leo Prudeni ingliskeelne tõlge.

Mida öelda *avipranāśa* mõiste kohta, pidades silmas *Juurvärsside* esituslaadi laiemalt? Mulle paistab üha enam, et Nāgārdžuna traktaati on peidetud rida erinevaid kaitsemehhanisme, mille eesmärk on hoida ära tühjuse nihilistlik käsitlus. Nimetagem seda tinglikult kaitsevarustuseks halva lõpmatuse ja moraalselt sidumatu tühjuse vastu.

Kõige enam on sellest kaitsevarustusest tähelepanu pälvinud XXIV peatükis avatud arusaam kahe tõe kohta. Näiteks kui kõrgema tõe seisukohalt tuleb tunnistada kõikide vaadete tühjust, siis tavatõe seisukohalt tuleb igapäevaelus ikkagi hoolikalt järgida budismi põhialuseid ja heade tegude teed.

Kuid kahe tõe kontseptsioon (oma paljude tõlgendustega) pole ainus, vaid sellele lisandub veel tähelepanuväärseid mõisteid ja tekstikohti.

Nii hoiatab Nāgārdžuna korduvalt ja selgelt tühjuse valesti mõistmise eest. Tühjusevaatesse takerdumine pole oma rumaluses mitte ainult 'parandamatu' (*asādhya*; MMK XIII, 8), vaid vale arusaam sellest võib olla lausa ohtlik. „Valesti nähtud tühjus paiskab arulageda hukatusse“ nagu vale haardega kätte võetud madu (MMK XXIV, 11).

Mõistetest on tähtis *anavasthā* või ka *anavasthiti* (MMK VII, 3 ja 19), mida indoloogias on järjekindlalt edasi antud ladina väljendiga *regressus ad infinitum* ('lõputu allakäik'). Sisuliselt väljendab see hoiatust mitte satutada halba lõpmatusse. Sinna võib viia näiteks päring tekkimise tekkimise või muude väljapääsmatusse kordusahelasse viivate küsimuste järele. Täpsema vaste alusel võiks *anavasthā* olla 'pidamatus' ehk olukord, mis ei vii kuhugi (pikemalt vt Herkel 2022).

Just sellise kaitsevarustuse hulka kuulub minu arvates ka *avipranāśa*, mis ei lase budismi eetikaõpetust niisama lihtsalt kõrvale heita, vaid jätab võimaluse arendada seda ka tühjusekuulutuse puhul. Ühtlasi lahendab see mõistatuse XVII peatükile ette heidetud järjekindlusetuse kohta.

Igal juhul võib viidata veel ühele tähelepanuväärsele kirjakohtale — MMK XVII, 22–23, kus arutelu jõuab selleni, et teo omaolek tähendaks igikestvust, aga kuna igikestvat ei saa teha, siis oleks meil tegemist tege-mata teoga. Ja tegelikult lööb just selline tühjusevaate puudumine moraalkompassi uperkuuti, sest tekib kartus „vääritu ja vigase elu pärast“:

Tegemata teost tuleb kartus tegemata jäetud teo tagajärje pärast, vääritu ja vigase elu pärast, mis sellest tuleneb.

(*akṛtābhyaḡagamabhayaṃ syāt karmākṛtakaṃ yadi /
abrahmacaryavāsaś ca doṣas tatra prasajyate //*).

(MMK XVII, 23).

Ehk äraseletatult: kui oleme minetanud kontrolli oma tegude üle, siis on oht elada elu halvasti.

Kirjandus

Bugault, Guy 2002. *Stances du milieu par excellence* (Madhyamaka-kārikās) *de Nāgārdžuna*. Traduit de l'original sanskrit, presente et annoté par Guy Bugault. Paris: Gallimard

Châu, Thích Thiên 2009. *The Literature of the Personalists of Early Buddhism*. Transl. Sara Boin-Webb. Delhi: Motilal Banarsidass

Herkel, Andres 2022. Kuidas võita lõputu nurjumine. — *Akadeemia* nr 4, lk 683–692

Karmasiddhiprakaraṇa 1988 = *Karmasiddhiprakaraṇa: The Treatise on Action by Vasubandhu*. Ed. Étienne Lamotte. English translation by L. M. Pruden. Berkeley: Asian Humanities Press

MMK = *Mūlamadhyamakakārikās de Nāgārdžuna avec la Prasannapadā, Commentaire de Candrakīrti*. Publié par Louis de la Vallée Poussin. St.-Petersbourg: Bibliotheca Buddhica IV, 1903

Siderits, Mark; **Katsura**, Shōryū 2013. *Nāgārdžuna's Middle Way Mūlamadhyamakakārikā*. (Classics of Indian Buddhism.) Boston: Wisdom Publications

Walser, Joseph 2008. *Nāgārdžuna in Context: Mahāyāna Buddhism and Early Indian Culture*. Delhi: Motilal Banarsidass

Weber-Brosamer, Bernhard; Dieter M. **Back** 1997. *Die Philosophie der Leere: Nāgārdžunas Mūlamadhyamaka-Kārikās*. Übersetzung des buddhistischen Basistextes mit kommendierenden Einführungen. (Beiträge zur Indologie. Hrsg. K. Meisig. Bd. 28.) Wiesbaden: Harrassowitz.